

RECENSIES

ZELFGENOEGZAAMHEID

Willy Coolsaet, *Autarkeia. Rivaliteit en zelfgenoegzaamheid in de Griekse cultuur*, Kampen, Kok Agora & Kapellen, Pelckmans, 1993, 315 blz., 750 Bfr., ISBN

In zijn meest recente boek, *Autarkeia. Rivaliteit en zelfgenoegzaamheid in de Griekse cultuur* geeft Willy Coolsaet op een erudiete manier zijn visie op de menselijke verhoudingen in de Griekse cultuur. Aan de hand van heel wat primaire en secundaire literatuur laat deze studie de evolutie zien in het omgaan met elkaar vanaf Homeros over de Griekse tragici en de drie grote 'theoretici', Socrates, Plato en Aristoteles tot en met de hellenistische filosofie (stoïcisme, epicurisme).

Zijn opzet daarbij is een soort van demystificering van het grote 'Griekse mirakel', een sterke relativering van onze diep verankerde bewondering voor de beschaving van de Grieken. "De leidraad — die alle hoofdstukken stevig met elkaar verbindt — is *het ideaal van de zelfgenoegzaamheid*" (p. 17). Zowel de rivaliteit, belichaamd door de homerische helden en de Grieken van de klassieke tijd (Deel I en Deel II) als de vlucht in een theoretisch ideaal, voorbereid door de grote tragici (Deel III) en verpersoonlijkt in Plato, Aristoteles en de Hellenistische filosofie (Deel IV), zijn voor Coolsaet twee kanten van een zelfde medaille, met name de autarkeia of zelfgenoegzaamheid. Zijn conclusie ligt dan ook voor de hand: "Het Griekse en westerse denken doorbreekt de idee van de *zelfgenoegzaamheid* niet. De poging om rivaliteit door *theoria* af te lossen, blijft daarom onbevredigend. Het gevolg is dat nieuwe vormen van strijd en oorlog zich in het theoretische ideaal innestelen. De *theoria* slaagt er niet in de rivaliteit uit te roeien. De diepe reden is dat het ideaal van *zelfgenoegzaamheid* als dusdanig niet in vraag gesteld wordt" (p. 312).

Er staan ongetwijfeld boeiende bladzijden in dit vooral informatief zeer rijke boek. Bijvoorbeeld de paragraaf die hij wijdt aan het 'agonale en het spel' (p. 133-139) waarin hij de degens kruist met Huizinga, die zo graag de spelende mens ophemelt omwille van zijn gedurfd creativiteit. Coolsaet wijst echter, terecht, op de dubbelzinnigheid van de Griekse 'homo ludens': de grens vervaagt tussen de ernstige domeinen van het leven en het spel, zodat het spel ernstig dreigt te worden en de werkelijkheid speels. Of de volgende bladzijden die hij aan het evergetisme (p. 139-150) wijdt en waarin een gelijkaardige ambiguïteit wordt blootgelegd.

Toch heb ik moeilijkheden met het dubbele uitgangspunt van Coolsaet dat hij in deze, wat cryptische zin suggereert: "In feite 'passen' we de begrippen *solidariteit* en *zelfgenoegzaamheid* op de Griekse cultuur en filosofie 'toe' (p. 11). Allereerst kan ik me

niet van de indruk ontdoen dat hij alle gegevens die hij uit de Griekse beschaving distilleert in het keurslijf van de zelfgenoegzaamheid wil dringen. Elk verschijnsel dat hij, nogmaals, zeer erudiet bespreekt, interpreteert hij als een doel-middel-verdraaiing op het niveau van de menselijke verhoudingen. Natuurlijk draagt hij argumenten aan om die stelling kracht bij te zetten, maar even vaak is hij weinig overtuigend. Ik geef twee voorbeelden : één in verband met zijn lezing van Plato, een tweede betreft zijn interpretatie van de Griekse democratie.

Plato's 'vlucht in de theorie' kent weinig genade in de ogen van Coolsaet. Door zich in een theoretische wereld terug te trekken verliest Plato de echte werkelijkheid uit het oog : hij heeft genoeg aan zichzelf en vergeet in zijn zelfgenoegzaamheid de ander. Zijn politieke stellingnamen bewijzen alleen maar "dat Plato geen zier verstand van politiek heeft" (p. 219) en dat is te verklaren omdat "wat hij het 'goede' noemt, alles met de ziel, nauwelijks iets met de realiteit van de lichamen, de behoeften, de belangen te maken heeft" (p. 219). Coolsaet vertrekt hierbij willens nillens van een eng, in wezen utilitaristisch ethisch concept, waarbij het in de moraliteit alleen zou gaan om het vervullen van bepaalde activiteiten. Waar het op aankomt, is de wereld te veranderen, niet hem theoretisch te bevragen. Ethiek wordt in dit perspectief verengd tot de vraag naar het goede handelen. De vraag naar de betekenis van wat goedheid is, wordt als irrelevant verworpen. De terugkeer naar de innerlijkheid of het zoeken naar een theoretische begronding wordt bij voorbaat gehypothekerd als een afwijzing van de werkelijke 'levenservaring', als een hoogtepunt van zelfgenoegzaamheid die zich afkeert van de ander. Vanuit een dergelijk concept van moraliteit, dat trouwens nauw verbonden is met Coolsaets uitgangspunt van de 'filosofie van de eindigheid' (waarover dadelijk meer) kan aan de eigenlijke bedoeling van Plato alleen maar onrecht worden aangedaan. Hoe verklaar je dan immers dat de wijze uiteindelijk teruggaat naar de grot om de bewoners eruit weg te halen : als autarkische zelfgenoegzaamheid ?

In het tweede deel van zijn studie toont Coolsaet zich een fervente voorstander van de Griekse democratie : "Democratie is op zich een antipode van zelfgenoegzaamheid [...] De creatie van de democratie is wellicht *het* Griekse mirakel" (p. 110-112). Juist omdat Plato de 'spreekbuis van de antidemocratische opperste caste van de maatschappij' (p. 226) is, wijst Coolsaet hem af. Daartegenover stelt hij de gevaren inherent aan de democratie : "Het is zeer belangrijk te beseffen dat de democratische idee van de *gelijkheid* ook de *voorwaarde* van de rivaliteit is. Vernant zegt uitdrukkelijk dat rivaliteit gelijkheid veronderstelt [...] We begrijpen dat democratie eventueel best samengaat met het ideaal van aristocratische en oorlogszuchtige zelfgenoegzaamheid" (p. 113-114). Coolsaet laat hier de kans liggen om op een genuanceerde manier zijn centrale problematiek aan te pakken : welke kansen biedt de democratie om aan zelfgenoegzaamheid te ontsnappen en welke gevaren zijn eraan verbonden om ze te bevorderen ? In plaats van een weloverwogen positie uit te werken, keert hij voortdurend terug naar zijn uitgangspunt, dat blijkbaar als een axioma geldt : de Griekse cultuur, in welke gedaante dan ook — democratisch of aristocratisch — leeft uiteindelijk van de zelfgenoegzaamheid.

Dat gebrek aan nuance manifesteert zich vooral in het principe van de *toepasbaarheid* van Griekse concepten op hedendaagse fenomenen, een principe dat hij voortdurend hanteert. Wanneer Coolsaet het heeft over concurrentie, zelfgenoegzaamheid, individualisme

en dergelijke extrapoleert hij schijnbaar onproblematisch naar de situatie van vandaag. Nergens verwijst hij naar ingrijpende veranderingen in het subjectsconcept zelf, die zich vanaf de moderne tijd hebben doorgezet. Illustratief in dit verband is zijn afwijzende houding ten opzichte van Hannah Arendts visie op het Griekse politieke handelen, zoals ze die heeft uitgewerkt in *The human condition* (p. 60-66).

Arendt stelt daarin onomwonden dat in de polis alles draait om pluraliteit en wedijver, waarbij iedereen zich voortdurend van anderen trachtte te onderscheiden en door unieke daden te bewijzen dat hij de beste was. Volgens Coolsaet is hier nauwelijks verschil met de concurrentieslag in moderne samenlevingen : hij heeft er alleen maar misprijzen voor. Arendt beklemtoont daarentegen het verschil. In plaats van onderlinge afgunst was er bewondering. Uitzonderlijke daden werden niet zozeer benijd dan wel geprezen. Bovendien waren vele daden gericht op het algemeen belang in plaats van op het belang van het individu. Juist omdat zij rekening houdt met een volkomen andere invulling van het subjectsbegrip, heeft Arendt meer oog voor de verschillen dan Coolsaet.

Dat Coolsaet de hele Griekse cultuur terugbrengt onder de éne noemer van de zelfgenoegzaamheid, heeft uiteindelijk alles te maken met wat hij zijn 'filosofie van de eindigheid' noemt. Elke poging om die eindigheid te overstijgen vindt hij bij voorbaat verdacht. In het verlengde daarvan ligt zijn afwijzing van de 'vlucht naar innerlijkheid' die per definitie geen positieve invloed kan hebben en altijd de prooi blijft van een zelfgenoegzaam machtsstreven.

Wie echter de eindigheid van het menselijk leven aanvaardt en toch ruimte openlaat voor het perspectief van de oneindigheid, kan ook aan de terugkeer naar innerlijkheid een meer positieve betekenis toekennen. Vanuit een dergelijk perspectief kan aan de tragici, aan Plato en Aristoteles en ook aan het stoïcijnse *autarkeia*-begrip een meer genuanceerde interpretatie worden gegeven dan hier gebeurt. Maar het blijft een grote verdienste van dit boek dat het de informatieve gegevens aandraagt om een minder eenzijdige interpretatie van de Griekse cultuur — tussen verafgoding en verguizing — mogelijk te maken.

Guido VANHEESWICK

OVER GODEN

Lucianus, *Zeus' tragische rol*. Amsterdam, Boom, & Deurne, Denis, 1994, 112 blz., 570 Bfr., ISBN 90 5352 121 6

Dit is een leuk en vlot leesbaar boek, een tekst uit de klassieke tijd van Lucianus van Samosata (ca. 120 - ca. 180). De auteur heeft veel geschreven in het genre van de satiren en spottemijen; hij steekt de draak met alles wat ernstig wordt genomen, zodat zijn werk onvermijdelijk filosofische en theologische implicaties heeft. In de hier door Tjitte H. Janssen met veel eruditie vertaalde, ingeleide en geannoteerde tekst gaat het om de spot met de vermeende almacht van de goden en met de filosofische verdediging van het